

Ką turime pakeisti, kad sukurtume
pirmaujančią regione švietimo sistemą,
suteikiančią žinias, ugdančią gebėjimus ir
vertybes tam, kad kiekvienas taptų savo ir
Lietuvos sėkmės kūrėjais

Kaip teisingai investuoti 6 mlrd. litų*?

Lietuvos švietimo raidos
vizija

Giedrius Kazakevičius

** 6 mlrd. litų – tiek per metus vidutiniškai mokesčių mokėtojams kainuoja švietimas Lietuvoje*

Turinys

ĮVADAS.....	3
VAIKAI TURI IŠMOKTI TAI, KĄ MOKA JŲ BENDRAAMŽIAI REGIONO VALSTYBĖSE	5
NACIONALINIŲ STANDARTŲ ĮVEDIMAS IR VERTINIMO SISTEMOS ĮDIEGIMAS.....	6
PATIKIMO INFORMACIJOS PRIEINAMUMAS IR TĖVŲ BENDRUOMENĖS ĮTRAUKIMAS.....	8
MOKYKLŲ IR JŲ VADOVŲ VEIKLOS EFEKTYVUMAS IR JO VERTINIMAS.....	10
MOKYTOJŲ VEIKLOS KOKYBĖ, VERTINIMAS IR ATLYGIS.....	12
INOVACIJŲ DIEGIMAS.....	20
KITI PASTEBĖJIMAI.....	21
APIBENDRINIMAS.....	22

ĮVADAS

Globalizacija ir auganti tarpusavio priklausomybė perkėlė valstybių konkurenciją į naujas sritis. Viena tokių sričių – švietimas, darantis didelę įtaką valstybės ateičiai. Norint sėkmingai konkuruoti su kitomis valstybėmis ekonomikoje ir socialinėje raidoje, reikia vis daugiau aukščiausios kvalifikacijos darbuotojų. Ši kvalifikacija yra būtina naujų technologijų, žinių ir inovacijų kūrimui, o tai savo ruožtu yra valstybės augimo ir gerovės pagrindas. Todėl neveltui OECD¹ atliekamos PISA² studijos autoriai pabrėžia, kad vertinant geriausius mokinius bazinių žinių srityse (skaitymas, rašymas, matematika ir mokslas) leidžia pažvelgti į tai, kokį potencialą turi valstybė ateityje.

Mums svarbu suvokti, su kuo mes konkuruojame. Ir dėl to lyg ir yra bendras sutarimas, kad esame Šiaurės (Baltijos jūros) regiono valstybė. Tai reiškia, kad pirmiausia turime žvelgti į artimiausius kaimynus ir atsakyti į klausimą, kaip mes atrodysime regione.

Jei galvojame apie savo regioną, tai mūsų situacija yra panaši į Latvijos, lenkiame šiek tiek Rusiją. Kitos Baltijos jūros šalys gan ženkliai lenkia mus. Taigi, po dešimties metų, nors ir priklausydami dinamiškam Šiaurės regionui (pagal PISA vertinimus šis regionas lygiuojasi į lyderius Azijoje, Australiją ir Naująją Zelandiją), pagal savo potencialą būsime artimesni Pietų Europai.

Lenkijoje, Suomijoje, Švedijoje ir Latvijoje dviejų užsienio kalbų pradinėje mokykloje mokosi 13 -14 proc. mokinių, Estijoje dar daugiau, ES vidurkis - 6,4 proc., o Lietuvoje – 0,1 proc. Visose palyginamose šalyse nuo 2000 m. šis skaičius nuosekliai didėjo, o Lietuvoje - ne. Tikėtina, kad kaip nemokėjome užsienio kalbų, lyginant su kitais Baltijos jūros kaimynais, - taip ir nemokėsime po 19 metų.

Dėl mokytojų ir mokinių santykio mokyklose jau buvo ne kartą kalbėta: pas mus jis pasiekė 8, kai tuo tarpu Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Suomijoje ir Švedijoje šis skaičius svyruoja nuo 10 iki 16. Tai, atrodytų, kad nieko blogo. Tačiau jei panagrinėsime finansinius skaičius, - pamatysime, kad Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Suomijoje ir Švedijoje švietimui išleidžiama daugiau nei 5 proc. BVP, kai Lietuvoje šios išlaidos sudarė 4,91 proc. (2008). Taigi, atrodo, kad mokytojų turime daug, o sumokėti jiems neišgalime. Kartu nereikia pamiršti, kad mokytojų moterų dalis visose mokyklose nuo pradinės iki vidurinės Lietuvoje (76,3 proc.) yra didžiausia visoje ES ir nuosekliai didėja. Taip pat galima pastebėti, kad išlaidos vienam besimokančiam Lietuvoje nuo 2000 m. beveik padvigubėjo.

Nereikia pamiršti, kad visame pasaulyje švietimas tapo vienu iš svarbiausių politinių debatų elementų ir šalys stengiasi vaisiais būdais pagerinti nacionalinio švietimo efektyvumą. Tai susiję su tuo, kad yra atsirado daugybė duomenų apie švietimo kokybę ir dabar galima palyginti ne tik nacionalinius pasiekimus, tačiau ir atskirų valstybių švietimo sistemų efektyvumą. Taigi, 2009 m. PISA vertinimu pagal rezultatus pasaulyje pirmauja Azijos šalys, Australija, Naujoji Zelandija ir Kanada. Iš Europos valstybių aukščiausiai pakilusi Suomija. Na o po pirmojo dešimtuko toliau rikiuojasi Olandija, Belgija ir ... Estija su Lenkija.

Tuo tarpu pagal bendrą įvertinimą, apimantį skaitymo sugebėjimus, mes lygiuojamės į Kroatiją, Izraelį, Liuksemburgą, Austriją ir Turkiją. Kartu labai didelis netolygumas tarp mergaičių ir berniukų gebėjimų. Didesnis atotrūkis yra tik Albanijoje ir Bulgarijoje. Tačiau blogiausia yra tai, kad visose srityse – skaityme,

¹ OECD - Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (*angl. Organisation for Economic Co-operation and Development*)

² PISA (*angl. Programme For International Student Assessment*) - tarptautinio mokinių vertinimo programa

matematikoje ir taikomuosiuose moksluose – 2009 m. lyginant su 2006 m. Lietuvos reitingas sumažėjo. Tai indikuoja apie ilgalaikes Lietuvos švietimo problemas.

Pažymėtina, kad dauguma turtingųjų valstybių nuo 1970 iki 1994 m. išlaidas švietimui padvigubino ar patrigubino, tačiau rezultatai nuo to nepagerėjo. Atrodo, kad dabar vis mažiau reikšminga tampa ir mokinių socialinės aplinkos įtaka. Nepaisant to, kad konkrečių tikslų nustatymas ir didesnės atsakomybės mokykloms perkėlimas gali būti pavyzdžiu, tačiau pagrindinė visų sėkmingų reformų šerdis – mokytojų kokybės gerinimas.

Taigi, ką mes patys galime pasakyti apie konkrečios mokyklos ir mokytojo veiklos kokybę? Gera ar bloga mokykla mes sprendžiame iš savo subjektyvių patyrimų arba kitų pasakojimų. Gal tik žurnalas „Veidas“ jau kelinti metai bando apibendrinti duomenis apie stojančiuosius ir sureitinguoti mokyklas. Tiesa, 2008 m. Švietimo ir mokslo ministerija atliko pasiekimo tyrimą, kuriame rašoma, kad „Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos 6 klasių lygmenyje yra santykinai vienodos ir galima tikėtis, kad mokiniai turi pakankamai (pagal pasaulinius standartus) lygias galimybes įgyti kokybišką išsilavinimą. Tačiau pagal kai kuriose šalyse, pavyzdžiui Skandinavijoje, taikomus griežtesnius standartus tokie skirtumai tarp mokyklų būtų vertinamai kaip pernelyg dideli, keliantys grėsmę socialinei sanglaudai. Reikia atkreipti dėmesį, kad pagal 2007 m. tyrimo duomenis, 4 klasių mokinių pasiekimų skirtumai tarp mokyklų yra kiek didesni ir keliantys tam tikrą susirūpinimą lygių galimybių užtikrinimo pradiniam ugdyme požiūriu.“ Tačiau ar teko girdėti, kad kur nors buvo uždaryta mokykla ar pakeistas jos vadovas dėl neefektyvios veiklos ar standartų nesilaikymo?

Kokybė turi būti pasiekta esminiuose (baziniuose) mokinių gebėjimuose, o tik po to rūpinamasi papildomais dalykais. Negalima pamiršti pagrindinio mokyklos ir švietimo tikslo išmokyti, be to visos kitos ugdymo pastangos nebus prasmingos.

Atrodo, kad kaip ir seniau visuomenei nėra prieinami patikimi duomenys apie mokyklų ir mokytojų veikos efektyvumą, nėra jokių sankcijų mokykloms, jei nepasiekiami minimalūs standartai (o ir standartai nėra nustatyti) ir sistema neskatina gerinti pačių mokytojų kompetencijų.

Todėl pagrindiniu tikslu turėtų tapti siekis aplenkti OECD vidurkį (PISA) baziniuose dalykuose. To turėtų būti siekiama didinant efektyvumą ir išlaikant finansavimą tame pačiame lygyje. Kartu būtina užtikrinti kokybiško mokslo prieinamumą nutolusiuose vietovėse ir visų socialinių sluoksnių vaikams. Viso to turi būti siekiama, atsižvelgiant į neigiamus demografinius pokyčius.

Tik turėdami tarptautiniu mastu konkurencingą švietimo sistemą galėsime tikėtis, kad Lietuvos piliečiai bus suinteresuoti, kad jų vaikai baigtų mokslus Lietuvoje. Ir tai taptų vienu iš paskatų neemigruoti, o jaunajai kartai išlaikyti tampresnį ryšį su Lietuva. Nes smunkant Lietuvos švietimo sistemos tarptautiniams reitingams, labiausiai išsilavinę tėvai gali pradėti siekti geresnio bendrojo išsilavinimo savo vaikams užsienio valstybėse (kas šiuo metu vyksta su aukštuoju mokslu).

Kokybė turi būti pasiekta esminiuose (baziniuose) mokinių gebėjimuose, o tik po to rūpinamasi papildomais dalykais. Negalima pamiršti pagrindinio mokyklos ir švietimo tikslo išmokyti, be to visos kitos ugdymo pastangos nebus prasmingos.

VAIKAI TURI IŠMOKTI TAI, KĄ MOKA JŲ BENDRAAMŽIAI REGIONO VALSTYBĖSE

Svarbu nustatyti labai aiškias raidos kryptis ir pagrindinį tikslą. Žvelgiant į kitų šalių patirtį ir ten kilusias diskusijas dėl švietimo kokybės, natūralu, kad PISA reitingas anksčiau ar vėliau taps Lietuvos vidaus politikos klausimu. Mažai tikėtina, kad nors viena politinė jėga prieštarautų tam, kad tarptautiniuose reitinguose Lietuvos moksleivių pasiekimai būtų vertinami aukščiau nei bendraamžių užsienyje. Lietuva yra šiuo metu žemiau OCDE vidurkio ir tendencijos nėra vienareikšmės. Todėl vizijoje PISA reitingo iškėlimas į pirmą vietą būtų logiškas ir turėtų prisidėti prie to, kad tikslas būtų aiškus visiems, pradedant politiką formuojančias institucijas ir baigiant konkrečias mokyklas, jų vadovus ir mokytojus bei tėvus. Žinoma, pats savaime PISA reitingas nėra savitiksliis, jis tik atspindi šalies švietimo sistemos pokyčius. Pagrindinis tikslas yra pasiekti, kad Lietuvos mokinių išsilavinimas būtų palyginamas arba lenktų regiono valstybių suteikiamą išsilavinimą ir pasirėngimą konkuruoti globaliame pasaulyje. Būtina, kad kuo mažiau mokinių atsidurtų žemiau standarto ir didėtų geriausių mokinių skaičius.

Aiškų tikslo įsivardinimas leistų koncentruoti išteklius jo siekimui, nebandant vienu metu daryti pačių įvairiausių darbų. Iki šiol švietimo sistemos misija buvo suvokiama kaip kiekvienam prieinamas kokybiškas švietimas ir mokslas kaip visaverčio, socialiai saugaus žmogaus gyvenimo ir konkurencingo, žiniomis grįsto ūkio ir kultūros prielaida. Palyginimui Naujoji Zelandija (kuri yra pirmajame PISA dešimtuose) misiją suvokia

Šio tikslo galima pasiekti, tik užtikrinus tinkamą išsilavinimo kokybę, kuri neatsiejama nuo mokytojų ir mokyklų vadovų veiklos kokybės ir nuolatinio patikimo rezultatų vertinimo.

kaip pasaulyje pirmaujančios švietimo sistemos kūrimą, kuri suteikia visiems šalies piliečiams žinias, gebėjimus ir ugdo vertybes tam, kad jie taptų savo sėkmės kūrėjais.

Kadangi PISA pagrindiniai testavimai vyksta kas 3 metai (2000, 2003, 2006, 2009, 2012), tai vargu, ar galima padaryti kokią nors ženklėnę įtaką 2012 m. testo rezultatams. Todėl tikslinga atskaitos tašku pasirinkti 2015 m. ir 2018 m. Turėtų būti aiškus politinis sutarimas, kad 2015 m. teste Lietuva turi pasiekti OCDE vidurkį, o 2018 m. jį viršyti. Kadangi vertinami penkiolikmečių gebėjimai, tai kitais metais bus vertinami šiandieniniai keturiolikmečiai, vėliau – šiandieniai vienuolikmečiai ar dar vėliau – aštuonmečiai.

Šio tikslo galima pasiekti, tik užtikrinus tinkamą išsilavinimo kokybę, kuri neatsiejama nuo mokytojų ir mokyklų vadovų veiklos kokybės ir nuolatinio patikimo rezultatų vertinimo.

Kartu turi būti išspręstas kokybiško mokslo prieinamumas vaikams, gyvenantiems nutolusiose vietovėse ir mažinama socialinė atskirtis.

Trečias, ne mažiau svarbus klausimas, yra inovacijų diegimas tiek mokymo procese, tiek ugdant mokinių gebėjimus naudotis naujomis technologijomis. Čia švietimo sistema privalo atsakyti tradiciškai konservatyvaus požiūrio ir imtis lyderiavimo.

- Turi būti nustatytas aiškus tikslas visiems švietimo proceso dalyviams - aplenkti OECD vidurkį, tam sutelkiant turimus išteklius.

NACIONALINIŲ STANDARTŲ ĮVEDIMAS IR VERTINIMO SISTEMOS ĮDIEGIMAS

Tai, kas šiuo metu numatoma bendrosiose programose (tvirtinamose Švietimo ir mokslo ministro įsakymu pvz.: 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas Nr. ISAK-2433), visų pirma mokinių pasiekimų lygių požymiai turėtų būti išgryninti, kaip aiškus minimalių mokinių pasiekimų per mokslo metus sąrašas. Minėtose programose įtvirtinta nuostata, kad „gebėjimų aprašas rodo, ką turi gebėti *dauguma* mokinių, baigiančių tam tikrą ugdymo koncentrą“. Tuo tarpu nacionaliniai standartai apimtų aiškų įvardinimą, ką *kiekvienas* vaikas Lietuvoje turi sugebėti atitinkamoje srityje. Iš esmės dabartinį vertinimą „pagrindinis“ po minimalių modifikacijų ir palyginimų su kitomis šalimis būtų galima pripažinti nacionaliniu standartu, numatant, kad vertinimas „patenkinamai“ yra žemiau minėto standarto, o aukštesnysis pasiekimų lygis yra aukščiau minėto standarto.

Nacionaliniai standartai reikalingi tam, kad būtų galima susieti mokinių, mokytojų ir mokyklų pasiekimų stebėjimą ir užtikrinti objektyvią pagrindinių švietimo paslaugų kokybės kontrolę.

Nacionaliniai standartai reikalingi tam, kad būtų galima susieti mokinių, mokytojų ir mokyklų pasiekimų stebėjimą ir užtikrinti objektyvią pagrindinių švietimo paslaugų kokybės kontrolę. Šiuo metu yra pakankamai daug viešai skelbiamos informacijos apie

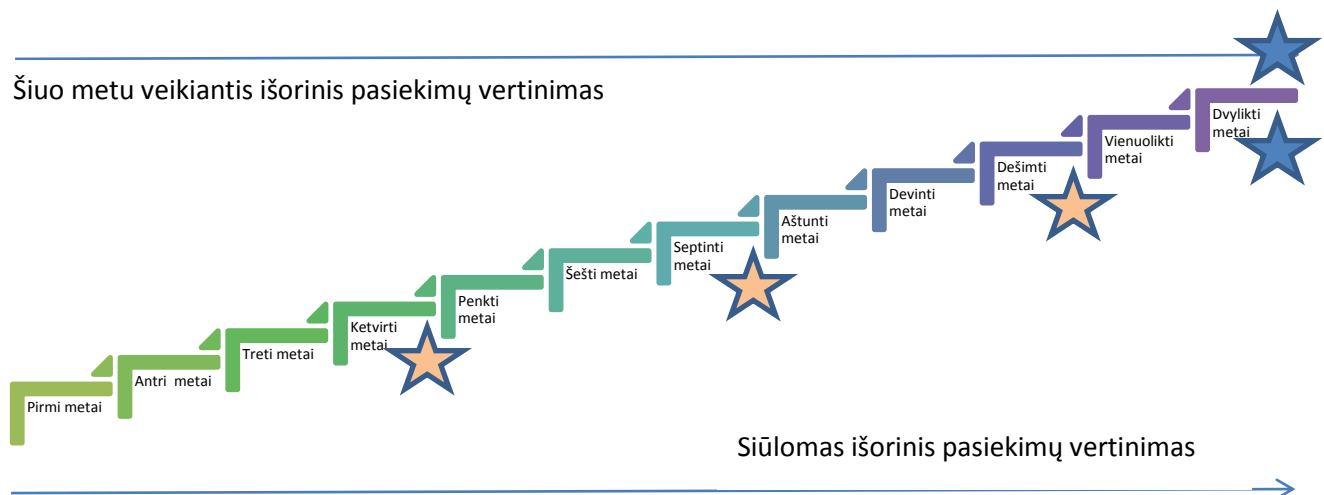
švietimo sistemą, tačiau nėra pateikiami jokie sistemos teikiamų paslaugų kokybės įvertinimai (išskyrus brandos egzaminų rezultatų apibendrinimą).

Siekiant švietimo kokybės proveržio pagrindinėse srityse, būtina koncentruotis į bazinių ir būtinų gebėjimų sritis, kurios visų pirma yra lyginamos su užsienio partneriais. Todėl pirmiausiai nacionaliniai standartai turi būti nustatyti skaitymo, rašymo ir matematikos srityse. Nustatant standartus turi būti atsižvelgti į suderinamumą su PISA testais tam, kad atitinkamais mokslo metais būtų pasiektas palyginamas su kitų šalių vaikais žinių lygis.

Pagrindinį vertinimą, ar mokinys atitinka nacionalinius standartus atliktų mokytojas. Mažiausiai du kartus per mokslo metus turėtų būti įvertintas kiekvieno mokinio atitikimas minimaliam standartui (nustatant ar jis yra žemiau, ar atitinka ar aukščiau). Taip pat turėtų būti apibendrinta situacija klasėje ir mokykloje, parodytant mokinių pasiskirstymą ir pokytį su paskutiniu vertinimu. Tėvai turi būti supažindinti su minimaliais standartais, vaiko pasiekimais ir situacija mokykloje.

Antroje atitinkamų mokslo metų pusėje, atitikimas standartams turėtų būti tikrinamas nacionaliniu testu. Apie konkretų rezultatą būtų informuojami mokiniai, tėvai ir mokytojai. Testo rezultatai neturi turėti įtakos kasdieninių pasiekimų vertinimui ar perėjimui į kitą klasę. Tai reiškia, kad minėtas išorinis vertinimas būtų naudojamas visų pirma mokyklos ir mokytojo veiklos kokybei nustatyti, paliekant mokančiam mokytojui galutinį žodį dėl kiekvieno konkretaus mokinio pasiekimų vertinimo. Tai labai svarbu, nes testai galėtų būti atliekami iš anksto neišruošiant, nesulauktų tėvų priešpriešos ir nesukurtų nereikalingos įtampos mokiniams. Tokie testai naudojami Švedijoje ir Suomijoje, kurių švietimo sistemos yra vertinamos pakankamai gerai. Pradžioje išorinis vertinimas galėtų būti atliekamas po 4, 7, 10 mokslo metų, po to jį palaipsniui išplečiant.

Šiuo metu veikiantis išorinis pasiekimų vertinimas

1 pav. Išorinio vertinimo schema

Atsižvelgiant į vyraujančias tradicijas, išorinis testavimas yra neišvengiamas, nes kitu atveju stipriai padidėja tikimybė, kad bus manipuliuojama vertinimais. Gali susidaryti situacija, kai mokytojai sieks dirbtinai parodyti gerus rezultatus, o vadovybė manipuliacijas toleruos, nes tai kels mokyklų reitingus. Nepriklausomas vertinimas kas keli metai leis identifikuoti nesąžiningus vertintojus, jei tokių atsiras, ir kokybės nesugebančią užtikrinti mokyklų vadovybę.

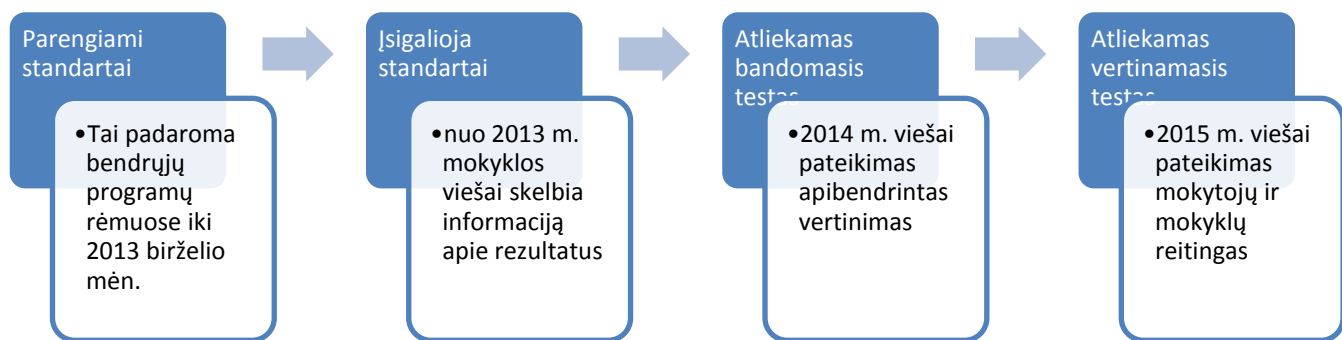
Lietuvoje nuo 2002 m. buvo atliekami Nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai (tačiau buvo imama imtis ir pateikiami bendri vertinimai, iš kurių negalima susidaryti jokio vaizdo apie konkrečios mokyklos teikiamas paslaugas). Šie tyrimai buvo nutraukti 2008 m. Taip pat Lietuvoje atliekamas Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimas (PUPP - pasirinktinis) ir, žinoma, brandos egzaminai. Tačiau šie duomenys nėra tiesiogiai panaudojami kokybei prižiūrėti ir didinti.

Remiantis surinktais duomenimis būtų sudaromas mokytojų ir mokyklų kasmetiniai reitingai, nurodant, kuriose yra ženkliausiai sumažėjo mokinių, neatitinkančių minimalių standartų ir kuriose išaugo skaičius mokinių, viršijančių minimalius standartus. Šie duomenys leistų sureitinguoti mokyklas ir jų vadovus ir identifikuoti silpniausias mokyklas, kuriose neatidėliotinai turėtų būti inicijuoti vadovybės ir mokytojų kolektyvo pokyčiai. Iš tikrųjų pertvarkomos turi būti ne tik ekonomiškai neišsilaikančios (mažos), bet ir neefektyvios mokyklos, nesugebančios užtikrinti minimalių standartų. Ta pati schema būtų taikoma ir privačioms mokykloms, tokiu būdu užtikrinant vienodus reikalavimus visame sektoriuje.

Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra (nors įstaiga yra labai maža – apie 25 darbuotojai) galėtų apibendrinti rezultatus, pateikdama atitinkamas išvadas. Konkreti ir individuali informacija būtų kaupiama atitinkamame mokytojų, mokyklų ir mokinių registre.

Antrajame etape turėtų būti nustatyti minimalūs standartai mokslo žinių panaudojimo srityje (angl. *scientific literacy*). Tai apimtų mokinių bendrąsias (biologijos, fizikos, chemijos ir kitas žinias), ir tų žinių panaudojimą keliant klausimus, įgyjant naujas žinias, moksliškai paaiškinant reiškinius ir padarant įrodymais grįstas išvadas. Tokių standartų nustatymo tikslas – pasiekti, kad įgytos teorinės žinios būtų nukreiptos į praktinį pritaikymą. Taip pat kartu būtų tikslinga nustatyti ir užsienio kalbos mokėjimo minimalų standartą.

Galimas laipsniško nacionalinių standartų diegimo planas pavaizduotas 2 paveikslėlyje.

2 pav. Nacionalinių standartų diegimas

Pagrindiniai siūlymai:

- Palaipsniui įdiegti nacionalinius standartus, kurie leistų vienodais principais atlikti nuoseklų vertinimą visose mokyklose;
- Vertinimo rezultatai visų pirma turi būti naudojami mokytojų ir mokyklų reitingavimui, kaip objektyvus metodus įvertinti jų veiklos kokybę;
- Klasės, mokyklos ar išorinis testas, skirtas patikrinti atitikimą standartams negali ir neturi būti naudojamas vertinti mokinio pažangą ar priimant sprendimą dėl jo perkėlimo į kitą mokslo pakopą.

PATIKIMO INFORMACIJOS PRIEINAMUMAS IR TĖVŲ BENDRUOMENĖS ĮTRAUKIMAS

Tėvai yra labiausiai suinteresuoti mokyklos darbo rezultatyvumu asmenys. Užtikrinus, kad pagerėja bazinių dalykų žinios, kartu reiktų spręsti ir kitas nemažiau aktualias saugumo, užklasinės veiklos, patyčių problemas. Tačiau pagrindinis tėvų siekis yra tinkami jų vaikų gebėjimai. Šiuo metu tėvai yra daugiau ar mažiau įtraukti į materialinių mokyklų problemų sprendimą, tačiau tikroji pridėtinė vertė būtų kitur.

Kaip minėta, šiandien yra ženkliai per mažai viešai atskleidžiamos informacijos apie mokymo įstaigas tam, kad tėvų įsitraukimas būtų prasmingas. Iš tikrųjų pateikiama daug įvairių žinių apie mokymo programas, užklasinę veiklą, mokyklų įgyvendinamus projektus, tačiau tai tik papildomos žinios, kurios neleidžia susidaryti jokio aiškesnio vaizdo apie situaciją mokykloje.

Simboliška, kad ir ministerijos interneto svetainės rubrikos yra „apie ministeriją“, „ugdymas“, „profesinis ir tęstinis mokymas“, „studijos, mokslas ir technologijos“ (kas atspindi ministerijos struktūrą), kai tuo tarpu kitų valstybių analogiškų svetainių rubrikos - „tėvams“, „mokiniam“, „mokytojams“, „mokyklų vadovybei“ ir „tyrėjams“.

Todėl pirmiausiai būtina atskleisti visą informaciją apie mokinių pasiekimus suprantama ir prasminga tėvams forma. Siekiama būtų, kad tėvai galėtų žinoti savo vaiko, klasės ir mokyklos reitingą visos valstybės mastu. Tačiau pirmame etape galima būtų parodyti, kiek pakito mokinių, neatitinkančių ir viršijančių standartus, skaičius per metus mokykloje ir klasėje. Tai leistų daryti išvadą apie įstaigų vadovų ir mokytojų veiklos efektyvumą. Tokia informacija jau šiandien galėtų būti teikiama du kartus per metus, laikant, kad patenkinamą lygį pasiekę mokiniai yra žemiau standarto, o aukštesnį lygį pasiekę viršija

standartą. Tas vertinimas būtų subjektyvus mokinio mokytojo įvertinimas, tačiau vertinimo kokybė galėtų būti užtikrinama vidiniu mokyklos procesu (pvz.: mokykliniu testu).

Kita svarbi informacija – mokyklos turimi resursai. Čia pirmiausia turi būti pateikta informacija apie mokytojus. Tikslinga būtų jų reitingavimas pagal mokinių pasiekimus, darbo krūvį ir gaunamą atlygį. Taip pat turi būti išankstinė informacija apie planuojamus pokyčius. Kita resursų dalis – finansai. Turi būti aiškiai nurodytas esamas jų pasiskirstymas pagal prioritetines sritis ir pagal klases.

Dalis šios informacijos galėtų būti skelbiama mokyklos tinklapyje (jautresnė - uždaroje tinklapio dalyje, prieinama tik tėvams). Palyginamąją informaciją būtų tikslinga talpinti įstaigos steigėjo tinklapyje. Tačiau pagrindinis darbas su informacija turėtų vykti planavimo procese. Siekiant išvengti labai skirtingo interpretavimo, kokia ir kaip informacija turi būti atskleista, tikslinga tai vieningai reglamentuoti ministro įsakymu.

Kita dalis informacijos galėtų būti prieinama iš oficialių informacinių sistemų ir registru. Bendram sistemos valdymui būtų tikslinga turėti vieningą ir standartizuotą duomenų bazę apie visas mokyklas, jų vadovus, pasiekimus, mokytojus ir mokinius. Tai galėtų būti švietimo sistemos registras, kurio dalis būtų prieinama viešai ir suteiktų tėvams palyginimams būtiną informaciją.

Tačiau efektyviausias bendruomenės įtraukimas mokyklos veiklą būtų mokyklų tarybų vaidmens sustiprinimas. Tarybą galėtų sudaryti 3-7 tėvų atstovai, įstaigos vadovas, vienas mokymo personalo atstovas, vienas mokinių atstovas (mokyklose, kuriose yra 9 ir aukštesnės klasės), iki trijų steigėjo atstovų. Tarybos nariai būtų renkami trejų metų laikotarpiui. Taryba būtų atsakinga už strateginių krypčių nustatymą (strateginio plano rengimą), jos pritarimo reikėtų dėl personalo pokyčių, ji būtų atsakinga už mokymo kokybės, o taip pat turto, finansų ir personalo valdymo priežiūrą per planų rengimą ir jų įgyvendinimo stebėseną. Taip pat taryba turėtų užtikrinti nuolatinės konsultacijas tarp tėvų, mokytojų ir mokinių. Tarybą kiekvienais metais tvirtintų strateginį ir metinį planą ir kasmetinę ataskaitą. Čia taip pat būtų tikslingi vieningi metodiniai nurodymai, kurie kartu užtikrintų, kad būtų įtrauktos priemonės, užtikrinančios nuolatinį nacionalinių švietimo standartų siekį.

Suteikiant daugiau teisių mokyklos tarybai, kartu būtina naujai įvertinti rinkimų procedūras ir tarybos narių kvalifikacijos ugdymo galimybes. Reikėtų taip pat numatyti, kad mokyklų tarybų nariams už dalyvavimą posėdžiuose yra mokamos kompensacijos (nebent pati tarybą jų atsisakytų).

Dar vienas svarbus tėvų įtraukimo aspektas yra tas, kad kartu būtų ugdomas bendras visuomenės įsitikinimas, kad kiekvienas narys gali prisidėti prie pokyčių, ir, kad nuo mažų pokyčių prasideda žymiai didesni pasikeitimai, o už situaciją esame atsakingi mes patys.

- Viešai atskleisti tėvams naudingą informaciją apie mokyklas, o jei ji nėra renkama – užtikrinti, kad ji būtų kaupiama;
- Sustiprinti mokyklų tarybų vaidmenį, sprendžiant planavimo, personalo ir finansų klausimus bei atsiskaitant už pasiektus rezultatus.

MOKYKLŲ IR JŲ VADOVŲ VEIKLOS EFEKTYVUMAS IR JO VERTINIMAS

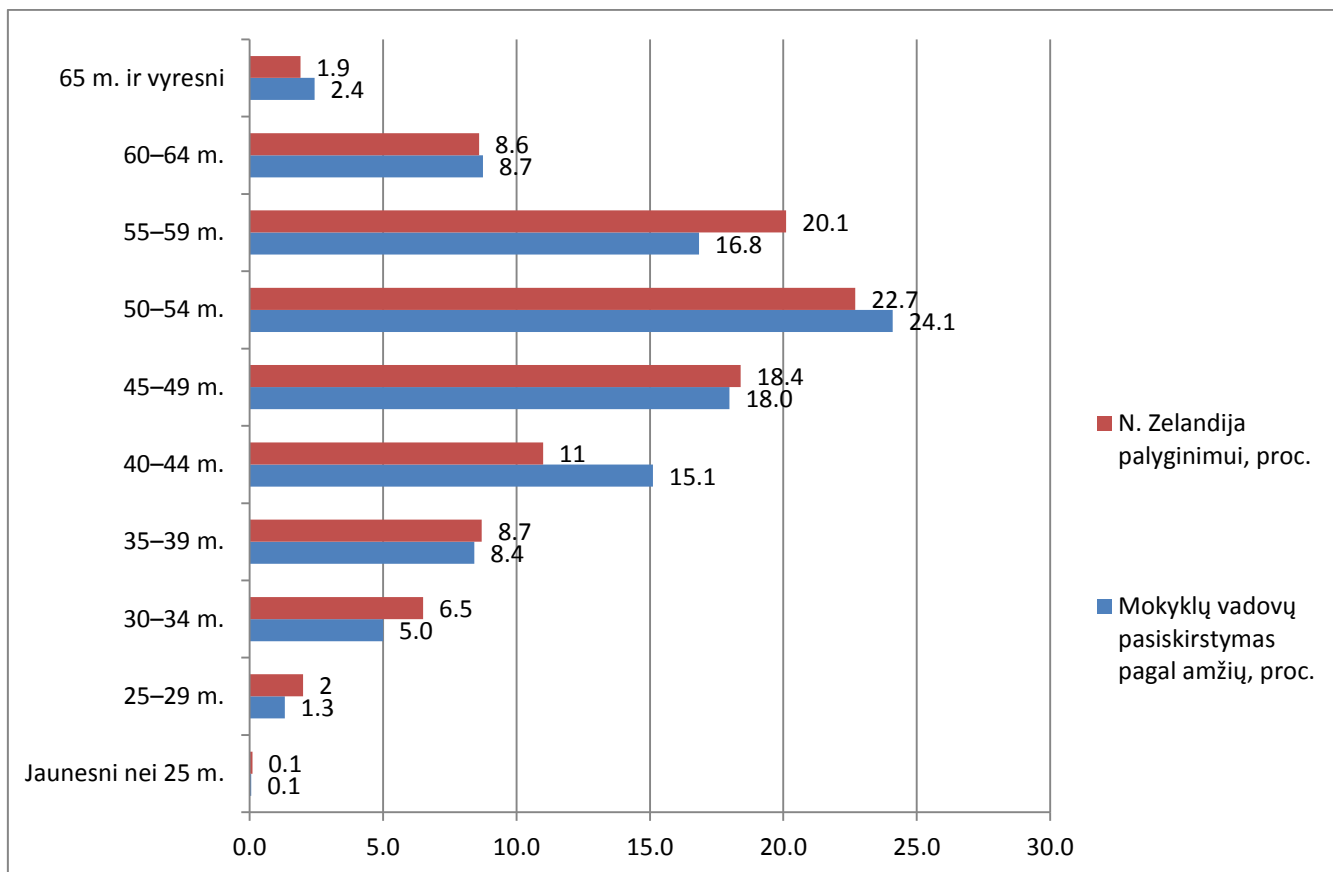
Mokyklos kokybė ir atmosfera kolektyve labai priklauso nuo švietimo įstaigos vadovo. Iš tikrųjų - geras vadovas gali prikelti įstaigą, o blogas ją sunaikinti. Švietimo įstaigų atveju tai kelia ir papildomų problemų, nes sudėtingais atvejais labiausiai nukenčia vaikai. Čia yra visas kompleksas klausimų: kaip atrinkti tinkamą vadovą, kaip jis turi atsiskaityti, kiek jis laisvas yra formuoti personalą ir kada jis turi pasitraukti. Nuo 2011 m. įvesti bendrieji reikalavimai ir centralizuotas jų tikrinimas yra svarbus žingsnis, gerinantis mokyklų vadovų veiklos kokybę. Tačiau kartu turi būti priimti ir papildomi sprendimai.

Pirmiausiai vadovas turi atsiskaityti už savo veiklą steigėjui (daugeliu atveju - tai vietos savivalda) ir tėvų bendruomenei (mokyklos tarybai). Tokia ataskaita turi apimti informaciją apie panaudotus išteklius (gautus krepšelius, paramą, finansavimą mokymo priemonėms), pagrindines išlaidas (įskaitant darbo užmokesčio fondą), pokyčius mokytojų kolektyve, mokinių pasiekimus, atsižvelgiant į nacionalinius standartus, inovacijų diegimą ir planus ateičiai. Turi būti sudaryta galimybė tėvų atstovams vertinti šią informaciją ir, esant reikalui, daryti įtaką planavimo procesui.

Mokyklos planas turėtų aiškiai numatyti skaičius, kiek sumažės mokinių, neatitinkančių standartų, ir kiek išaugs tokius standartus viršijančių mokinių skaičius.

Jei mokykla nepasiekia minimalių standartų, turi būti galimybė atleisti mokyklos vadovą. Atsižvelgiant į Lietuvoje galiojančius įstatymus, reguliuojančius darbo santykius, būtų tikslinga numatyti, kad mokyklos vadovas skiriamas ketverių metų kadencijai, kuri automatiškai pratęsiama, jei tam neprieštarauja steigėjas ar mokyklos taryba. Vadovą skirtų steigėjas, gavęs mokyklos tarybos pritarimą, iš pretendentų, turinčių atitinkamą kvalifikaciją (patikrinta centralizuotai). Taip pat tikslinga numatyti didesnę direktoriaus ir mokyklos tarybos diskreciją formuoti mokymo personalą.

Jei palygintume švietimo įstaigų vadovų amžių, tai jis atitinka kitų valstybių praktiką (čia kaip pavyzdys pateikiamas palyginimas su N.Zelandija). Tačiau praktika rodo, kad su laiku ši struktūra kinta ir pagrindinė dedamoji natūraliai slenkasi į vyresniųjų pusę. Taip toje pačioje N.Zelandijoje 1998 m. vyresni vadovai nei 50 metų sudarė tik 27,7 proc., o 2006 jau – 53,3 proc. Tad kadencijų įvedimas turėtų padėti sulėtinti vadovų korpuso (dabar Lietuvoje 52 proc. vadovų yra vyresni nei 50 metų) senėjimą, o gal net prisidėtų prie atvirkštinių tendencijų. To reikia tam, kad vadovai labiau kasdienėje veikloje taikytų vadybos principus ir būtų labiau orientuoti į tiesioginį rezultatą: turimus išteklius panaudoti taip, kad mokykla suteiktų kuo didesnę pridėjamąją vertę, - kuo daugiau mokinių viršytų nustatytus nacionalinius standartus.

3 pav. Mokyklų vadovų pasiskirstymas pagal amžių³

Taip pat tikslinga sudaryti švietimo įstaigų vadovų reitingą, remiantis visų pirma tuo, kaip kito neatitinkančių standartus mokinių skaičius.

Mokyklų vadovai turi orientuoti į gerą vadybą, vadovavimą mokytojams realizuojant mokymo programas ir atsiskaitymą už pasiektus rezultatus. Tam ministerija galėtų nustatyti standartus (pagrindinius reikalavimus), apimančius profesinę lyderystę, strateginę vadybą, komunikavimą, personalo ir turto valdymą ir atsiskaitymą.

Kartu turi būti išspręstas įstaigų vadovų darbo užmokesčio skaidrumo ir sąsajos su išlanksto nustatytais rezultatais klausimas. Galima būtų nustatyti tvarką, kad kintamąją atlyginimo dalį, priklausančią nuo rezultatų, mokyklos tarybos siūlymu kiekvienais metais nustato įstaigos steigėjas. Taip pat reikėtų svarstyti,

Mokyklų vadovai turi orientuoti į gerą vadybą, vadovavimą mokytojams realizuojant mokymo programas ir atsiskaitymą už pasiektus rezultatus

ar negalėtų tam tikro vaidmens vaidinti mokyklos taryba, nustatydamą ir pastoviąją atlyginimo dalį, kuri šiaip turėtų būti susieta su mokinių skaičiumi.

Šiuo metu mokyklos yra biudžetinės įstaigos, kai kurios kolegijos viešosios įstaigos, o universitetai pertvarkomi į viešąsias įstaigas. Kol nėra įvesta aiški mokymo įstaigų vadovų veiklos vertinimo sistema, susieta su rezultatais, nėra tikslinga pertvarkyti įstaigų statuso. Bendrais vertinimais, šiandieninė įstaigų

³ ŠMM ataskaita ir OECD duomenys

autonomiją yra pakankama, ir jos didinimas galimas būtų tik aiškiai nustačius, kad ji reikalinga tiesioginiams mokyklos tikslams pasiekti.

Daugelyje studijų nurodoma, kad mokinių tėvų priklausymas vienam ar kitam socialiniam ir ekonominiam sluoksniui turi įtakos mokymosi rezultatams. Tad jei mokykloje dominuoja mokiniai iš santykinai aukštesnio socialinio ir ekonominio sluoksnio, tokia mokykla galėtų daugiau dėmesio skirti papildomai ugdomai veiklai, tikėdamasi, kad standartai bus pasiekti su minimaliomis sąnaudomis. Tuo tarpu kitos mokyklos turėtų stipriau orientotis į pagrindinių dalykų mokymą. Taip galima būtų suskirstyti mokyklas pagal mokinių (jų tėvų) socialinį ir ekonominį pajėgumą ir pagal tai šiek tiek diferencijuoti finansavimą (krepšelį), tam, kad žemesnio socialinio ir ekonominio sluoksnio mokiniai gautų daugiau pagrindinių dalykų pamokų ir greičiau pasiektų tinkamą standartą.

- Įvesti mokyklų vadovams ketverių metų kadencijas, kartu numatant automatinį jų pratęsimą;
- Vertinti vadovų veiklą pagal iš anksto nustatytas užduotis, kurias galėtų formuluoti steigėjas arba mokyklos taryba.

MOKYTOJŲ VEIKLOS KOKYBĖ, VERTINIMAS IR ATLYGIS

Lyginant su kitomis valstybėmis, Lietuvos mokytojų situacija nėra labai išskirtinė pagal daugumą parametru, tačiau keletas aspektų verti atskiro paminėjimo.

Pirmiausia tai laikas, kurį mokiniai (ir mokytojai) praleidžia klasėse. Visose ES šalyse šis laikas yra mažesnis pradinėse klasėse ir palaipsniui didėja maždaug nuo 850 valandų per metus iki 1000 valandų per metus. Per pirmuosius devynerius mokymosi metus Lietuvos moksleiviai klasėje praleidžia mažiausiai 5950 valandų, o tuo tarpu suomiai – 6250, belgai - 7650⁴. Pagal kitus duomenis per pirmuosius 10 metų Lietuvoje mokiniai klasėje praleidžia 7392 valandų, kai tuo tarpu Vokietijoje 8037, t.y. 645 valandom daugiau, o tai sudaro beveik vienerius mokslo metus. Nors dauguma pastarųjų metų tyrimų parodo, kad nėra tiesioginio sąryšio tarp mokykloje praleistų valandų ir pasiektų rezultatų, tačiau šie skaičiai reikšmingi vertinant mokytojų krūvius. Tai susiję su gan ilgomis atostogomis (Lietuvoje mokiniai atostogauja 17 savaitių per metus, kai tuo tarpu daugumoje kitų ES šalių šis skaičius yra mažesnis ir gali siekti 12-13 savaitių). Vadinasi, mokytojai kitur turi didesnę metinį kontaktinių valandų krūvį. (Čia reikia pastebėti, kad tų valstybių mokiniai, kurie pagal PISA demonstruoja geresnius rezultatus vidutiniškai praleidžia mažiau laiko užklausinėje veikloje ar individualiai mokymuisi ir, atitinkamai daugiau laiko praleidžia pagrindiniuose užsiėmimuose, nei prastesnius rezultatus demonstruojančių valstybių mokiniai). Taip pat pagal savaitinį krūvį, tenkantį mokytojui klasėje, Lietuvos mokytojai turi pakankamai mažai - tik 18 savaitinių valandų klasėje, nors bendros darbo valandos yra ganėtinai ilgos – 40 valandų. Aišku, dalis mokytojų dirba daugiau nei vienu etatu.

Visose valstybėse didžioji švietimo išlaidų dalis tenka mokytojų darbo užmokesčiui. Todėl bet kokie pokyčiai šioje srityje turi didelės įtakos sektoriaus finansavimui. Pažymėtina, kad Lietuva švietimui 2006 m. išleisdama 14,4 proc. visų viešųjų išlaidų buvo pirmajame ES penketuke.

⁴ Website: <http://www.eurydice.org>: Key Data on Education in Europe 2009

Lietuvoje, kaip ir Čekijoje, Graikijoje, Latvijoje ir Slovakijoje maksimalus mokytojų atlyginimas visuose mokymo lygiuose yra mažesnis nei šalies BVP per capita. Pažymėtina, kad Lietuvoje skirtingų lygių mokytojų atlyginimas nėra diferencijuotas, kai tuo tarpu daugumos ES šalių pradinį klasių mokytojų atlygis mažesnis nei jų kolegų specialistų vidurinio mokslo lygyje. Tai reiškia, kad specialistų atlygis net santykinai tarp skirtingų mokymo lygių yra mažas. Lietuvoje, lyginant su visomis ES šalimis, yra mažiausias minimalus mokytojo atlyginimas (44 proc. BVP per capita). Tad nenuostabu, kad tarp ES šalių pradedančio mokytojo atlyginimas pagal perkamąją galią Lietuvoje yra mažiausias. Taigi, į mokyklas pritraukti geriausių universitetų absolventus esant tokiai situacijai tikrai nėra jokių galimybių. Kartu ši sistema vyresniajai mokytojų kartai leidžia jaustis gan komfortiškai, o mokyklų vadovybei atveria plačias galimybes per papildomas išmokas manipuliuoti situacija.

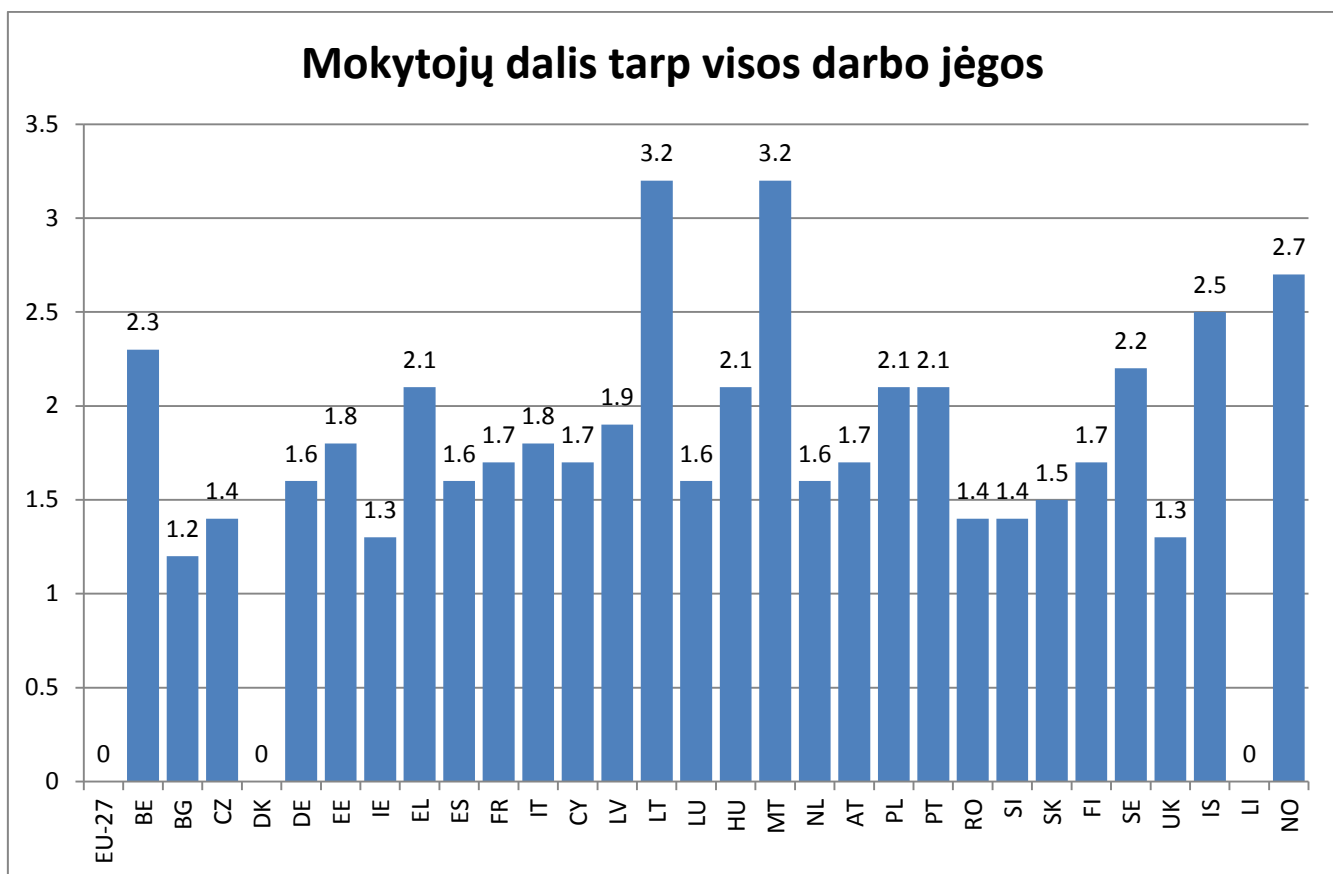
Taip pat pažymėtina, kad mokytojų atlygio priklausomybės nuo mokinių pasiektų rezultatų be Lietuvos nėra, pavyzdžiui, Ispanijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Portugalijoje, Kipre.⁵

Reiktų paminėti, kad vietoje ilgalaikių mokytojų atlyginimų kėlimo programų, kokias įgyvendino Lietuva ir Latvija, Lenkija peržiūrėjo apmokėjimo skales, labiau susiedama jas su rezultatais ir jau turi pozityvių pokyčių mokymo kokybės požiūriu. Tuo tarpu Lietuvoje yra lyginamas valstybės sektoriaus švietimo veiklos vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis su valstybės sektoriaus visų darbuotojų vidutiniu mėnesiniu bruto darbo užmokesčiu (kito nuo 2004 m. 80,0 proc. iki 2010 m. 94,7 proc.).⁶ Tačiau visi šie pokyčiai Lietuvoje nebuvo susieti nei su efektyvumo didėjimu, nei su geresne mokymo kokybe.

Įdomus yra ir tas faktas, kad mokytojų dalis tarp visos darbo jėgos Lietuvoje yra vienas didžiausių visoje ES ir siekia 3,2 proc. (žr. diagramą žemiau). Jei įvertintume Baltijos jūros regiono patirtį, tai šis parametras turėtų siekti apie 1,8 proc. O tai reiškia mokytojų skaičiaus mažinimą 40 proc.

⁵ Website: <http://www.eurydice.org>: Teachers' and School Heads' Salaries and Allowances in Europe, 2009/10

⁶ [Lietuvos švietimas skaičiais 2011. Bendrasis ugdymas](#)

3 pav. Mokytojų dalis tarp visų dirbančiųjų

Tuo tarpu mokinių, tenkančių vienam ISCED 1 vidutiniam sąlyginiam mokytojui, skaičius mažėjo nuo 12,1 (2004 m.) iki 9,7 (2009 m.), o mokinių, tenkančių vienam ISCED 2 ir ISCED 3 vidutiniam sąlyginiam mokytojui, skaičius sumažėjo nuo 8,8 (2004 m.) iki 7,3 (2009 m.). Toks mažėjimas vadybos požiūriu reiškia, kad krito mokytojų veiklos efektyvumas. Toliau palyginimui pateikiami ES ir kitų Europos valstybių duomenys. Čia reikia atskirai pastebėti, kad pradinėje mokykloje Lietuvoje mokytojas moko tiek pat mokinių, kaip Graikijoje, Italijoje, Vengrijoje, Portugalijoje, o bendrojo lavinimo mokyklose taip pat lygiuojamės į graikus ir portugalus.

1 lentelė. Mokinių, tenkančių vienam ISCED 1, ISCED2 ir ISCED3 vidutiniam sąlyginiam mokytojui, skaičius⁷

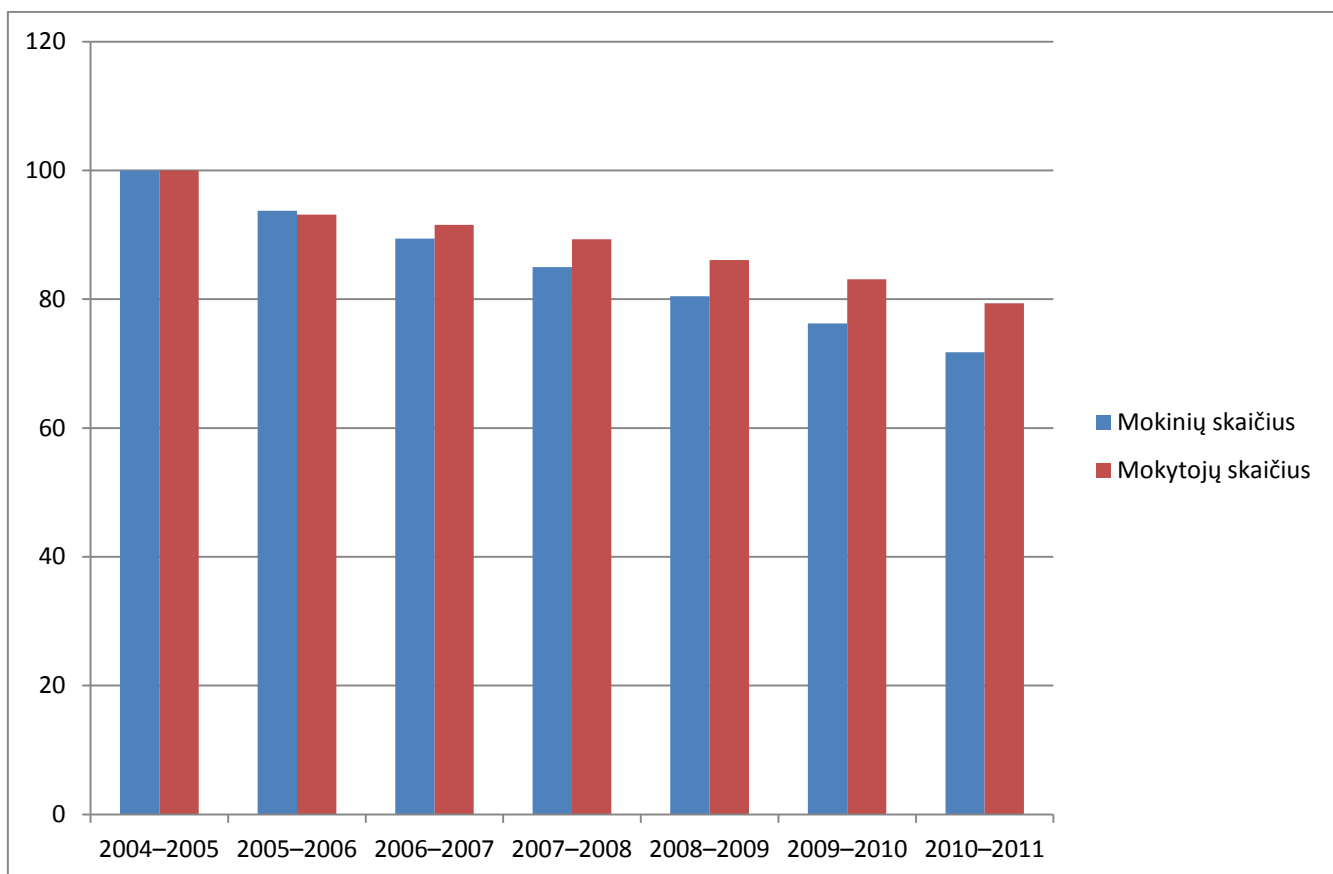
	ISCED1 2001	ISCED1 2006	ISCED2 2006	ISCED3 2006
EU-27	:	:	:	:
BE	13.4	12.6	9.4	10.2
BG	17.7	15.8	12.3	11.7
CZ	19.4	17.3	12.3	11.9
DK	10.2	:	11.4	:
DE	19.4	18.7	15.5	19.5
EE	14.7	14.1	12.3	13.4
IE	20.3	19.4	:	14.6

⁷ Website: <http://www.eurydice.org>: Key Data on Education in Europe 2009

EL	12.7	10.6	8	8.3
ES	14.7	14.2	12.5	7.8
FR	19.5	19.4	14.2	10.3
IT	10.8	10.7	10.3	11
CY	21.1	16.8	11.6	12.7
LV	17.6	11.8	10.6	11.7
LT	16.9	10.7	8.5	:
LU	11	:	:	:
HU	11.3	10.4	10.2	12.3
MT	19	13.7	9.3	14.3
NL	17.2	15.3	:	15.8
AT	14.3	13.9	10.4	11.3
PL	12.5	11.4	12.6	12.7
PT	11.6	10.6	8.3	7.5
RO	:	17.1	12.2	15.7
SI	13.1	14.9	10.2	14
SK	20.7	18.6	13.7	14.2
FI	16.1	15	9.7	15.8
SE	12.5	12.1	11.4	13.8
UK	20.8	19.9	16.7	11.4
IS	12.6	9.5	10.6	10.8
LI	:	10.5	7.3	11.4
NO	:	10.9	10.2	9.7
TR	29.8	26.7	:	15.8

Taigi tam, kad lygiuotumėmės į Suomijos švietimo sistemą reikėtų 1/3 sumažinti sąlyginių pradinių klasių mokytojų skaičių ir beveik pusę bendrojo lavinimo mokytojų.

Taip pat reikia įvertinti ir mokinių skaičiaus kaitą, kur jų bendras mažėjimas nuo 2004 m. iki 2010 m. sudarė 30 proc. (žr. diagramą žemiau). Demografinės prognozes taip pat numato tolesnį mažėjimą iki 2020 m., kuris gali sudaryti 30 proc.). Diagramoje pateikimas mokytojų ir mokinių skaičiaus pokytis, lyginant su mokslo metais 2004 -2005 m. (laikant, kad abu dydžiai tuomet buvo lygūs 100 proc.). Vien tik tam, kad būtų pasiekta ta pati proporcija, kokia buvo 2004 m. tektų mokytojų skaičių mažinti 3580. Pažymėtina, kad nuo 2008 m. mokytojų skaičius mažėdavo apie 1500 kiekvienais metais. Tačiau tam, kad būtų pasiekta tokia proporcija kaip Suomijoje, mokytojų skaičius turėtų dar mažėti apie 10000. Bet kuriuo vertinimu bendras mokytojų skaičius ir vertinant šiuo metodu turėtų mažėti apie 40 proc.

4 pav. Mokytojų ir mokinių skaičiaus kaita 2004 – 2011 m.

Kitam vertinimui buvo pasirinkta Naujosios Zelandijos pavyzdys (tai 4 mln. gyventojų valstybė, teikianti daug informacijos viešai, jos švietimo sistema yra centralizuota ir labai gerai vertinama PISA studijoje). Žemiau lentelėje pateikiami palyginimai 2010 – 2011 m.

2 lentelė. Mokytojų skaičiaus palyginimas su N.Zelandija

	Lietuva	N.Zelandija	Lietuva, išlaikant N.Zelandijos proporcijas	Skirtumas
Mokinių skaičius	410435	766408		
Mokytojų skaičius	37560	50950	27285	10274
Mokyklų skaičius	1291	2488	1332	-41

Čia taip pat akivaizdi būtinybė mažinti mokytojų skaičių 27 proc. arba šiek tiek daugiau nei 10000. Jei tokiu dydžiu sumažėtų mokytojų skaičius, o finansavimas sistemai išliktų toks pats, tai algos mokytojams galėtų padidėti net 37 proc.

Lietuvoje vis dar stipriai akcentuojamas mokyklų tinklo pertvarkymas. Tai tikrai svarbus faktorius, didinant efektyvumą, tačiau kartu reikia atkreipti dėmesį, kad ta pati Naujoji Zelandija sugeba užtikrinti efektyvų rezultatą ir su tokiu mokyklų tinklu, kokį turi Lietuva šiandien.

Pažymėtina, kad net nelyginant su kitomis šalimis, Lietuvos mokslininkai buvo atlikę tyrimą, kuriame pateikė tokią prognozę:⁸

3 lentelė. Darbo vietų visiems mokytojams prognozė

Metai	A variantas	B variantas	Mokinių skaičius	Mokytojų skaičius**	Mokinių skaičius**
2000	45562	45562	578679	49007	603824
2001	44631	44631	576377	49843	602419
2002	45390	45390	567429	49286	594313
2003	43314	43314	556304	47930	583063
2004	41971	41971	548507	46642	563107
2005	38934	38934	535080	44586	538541
2006*	37018	37392	513962	43885	514622
2007*	35072	35622	489677	42846	489442
2008*	33152	33855	465586	41393	464638
2009*	31074	31957	439677	39842	440504
2010*	29102	30300	417010	38104	415873
2011*	27497	28773	396326		
2012*	26173	27568	380217		
2013*	25205	26720	369088		
2014*	24325	26079	360769		
2015*	23725	25591	354675		

*prognozė; ** faktas - Statistikos departamento duomenys, kartu su mokyklų vadovais

A variantas – prognozė, jei vienam mokytojui tenkančių mokinių skaičius auga.

B variantas – prognozė, jei vienam mokytojui tenkančių mokinių skaičius išlieka pastovus

Taigi tam, kad lygiuotumėmės į Suomijos švietimo sistemą reikėtų 1/3 sumažinti sąlyginių pradinių klasių mokytojų skaičių ir beveik pusę bendrojo lavinimo mokytojų.

Čia taip pat galima pridurti, kad toje pat prognozėje, atliktoje 2006 m., nurodoma, kad dirbančių pedagogų skaičius šalyje mažėja, tačiau parengiamų specialistų skaičius auga. 2005 m. mokytojų skaičius sudarė 90 proc. bazinių, 2000 metų, skaičiaus. Paruoštų pedagogų

specialistų skaičius kasmet viršija bazinius metus vis didesne dalimi. 2002 m. paruoštų pedagogų skaičius sudaro 125 proc. bazinių metų skaičiaus, o 2005 m. skaičius viršija bazinius metus net 62 proc.

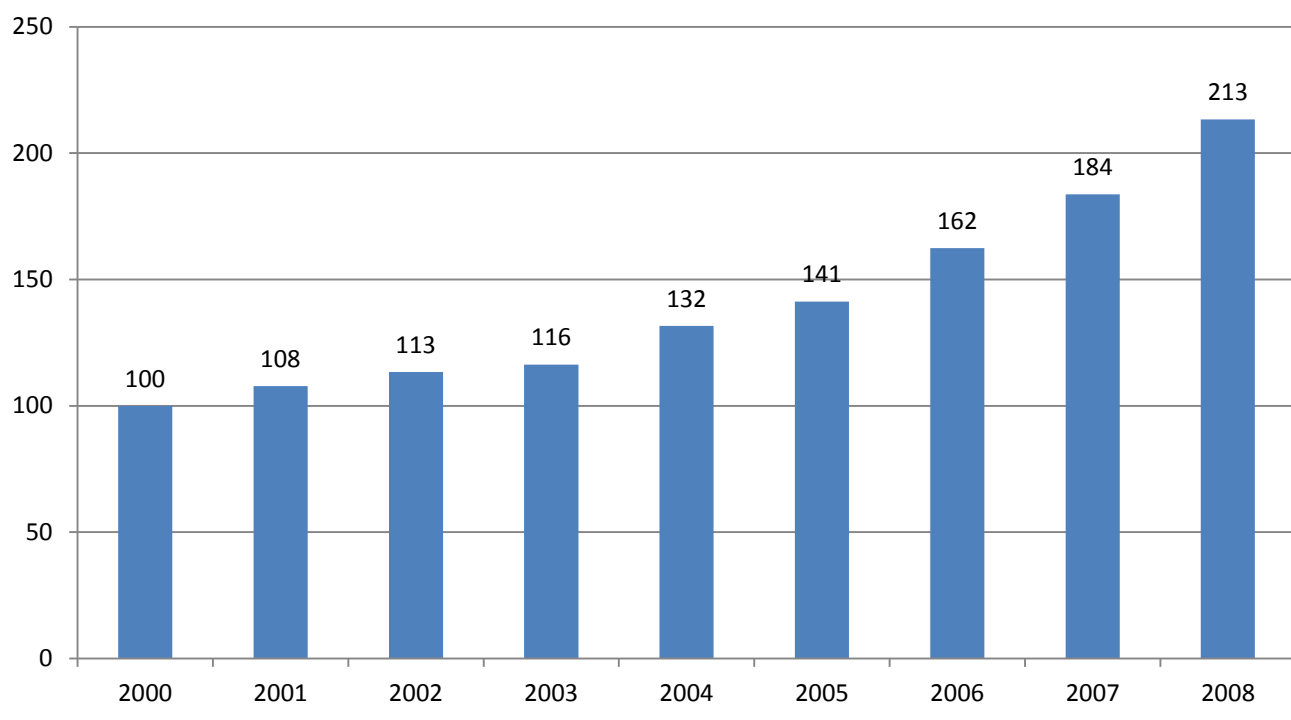
Pažymėtina, kad 2009 m. rudenį Pasaulio bankas buvo taip pat pateikęs rekomendacijas Lietuvai mažinti mokytojų skaičių.⁹

Iš kitos pusės, didelis mokytojų skaičius ir santykinai maža mokytojų vidutinė apkrova, kaip ir augantis finansavimas (žr. išlaidų bendrajam lavinimui dinamiką) neduoda kažkokių ypatingų rezultatų mokymosi kokybės požiūriu. Galima daryti prielaidą, kad mažesnis mokytojų skaičius neturėtų neigiamos įtakos kokybei ir mokinių rezultatams.

⁸ http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/ppp_2015_ataskaita.pdf

⁹ <http://www.lrytas.lt/-12451474931243499328-pasaulio-bankas-lietuvoje-mokytoju%C5%B3-per-daug.htm>

Išlaidų bendrajam lavinimui (1, 2, 3 lygmuo) pokytis, 2000 m. = 100 proc.

5 pav. Išlaidų bendrajam lavinimui pokytis 2000 - 2008 m.

2010 m. išleistame metiniame pranešime „Lietuvos švietimas. Tik faktai“ konstatuojama: „Nacionalinių mokinių pasiekimų tyrimų duomenimis, nuo 2003 m. iki 2007 m. mokinių, pasiekusių pagrindinį lietuvių kalbos pasiekimų lygmenį, dalis mažėjo, o pasiekusių aukštesnįjį lietuvių kalbos pasiekimų lygmenį dalis liko nepakitusi. Tuo pačiu laikotarpiu mokinių, pasiekusių pagrindinį matematikos pasiekimų lygmenį, dalis mažėjo, o pasiekusių aukštesnįjį – didėjo. Mokinių, pasiekusių gamtamokslinio ir socialinio ugdymo pagrindinį ir aukštesnįjį pasiekimų lygmenį, dalys mažėjo.“

Dar iškalbingesnius rezultatus pateikia 2006 m. ir 2009 m. PISA studija. Palyginimas žemiau pateikiamoje lentelėje.

3 lentelė. PISA studijos rezultatai.

PISA studijos rezultatai	2006 m.		2009 m.		Valstybės, kurios aplenkė Lietuvą
	taškai	reitingas	taškai	reitingas	
Skaitymas	470	30-34	468	↓ 38-41	Italija, Slovakija, Ispanija, Graikija
Matematika	486	27-32	477	↓ 36-38	Latvija, Ispanija, JAV, Portugalija, Italija
Taikomieji mokslai	488	26-34	491	↓ 28-37	Norvegija, Portugalija

Taigi mokytojai turi mokyti efektyviau, dirbti šiek tiek daugiau, tačiau jiems turi būti tinkamai atlyginama. Vienas objektyviausių jų veiklos vertinimo kriterijų būtų pasiekti pokyčiai per mokslo metus mažinant neatitinkančių standartus mokinių skaičių ir didinant viršijančių standartą mokinių skaičių. Kaip tik pokytis atspindi suteiktą realią pridėtinę vertę. Tačiau čia svarbus nešališkumas, todėl konkretaus mokytojo indėlis turi būti vertinamas remiantis nacionalinio išorinio testo rezultatais. Tai galėtų tapti būtina sąlyga, norint gauti aukštesnę kvalifikaciją ir atitinkamai didesnį darbo užmokestį. Tam tikslui, įvedus standartus ir jų vertinimo sistemą reikėtų peržiūrėti mokytojų atestavimo tvarką.

Aišku, kad švietimo sistema šiuo metu sprendžia dvi problemas: mokytojų socialinė situacija, sumažėjus mokinių skaičiui, ir mokymo kokybės klausimas. Racionalus siūlymas būtų atskirti šias dvi problemas ir spręsti jas atskirai. Žinoma, mokytojų skaičiaus sumažinimas 10000 – 14000 ir perkvalifikavimas net per kelerius metus yra labai aštri ir skausminga socialinė problema. Čia galėtų būti įgyvendinta penkerių metų socialinio kompensavimo programa, numatanti, kad mokytojai, kurie turi nemažesnę nei 25 metų stažą ir pasitraukia iš mokymo veiklos dar penkerius metus gauna pusę buvusio atlyginimo arba 40 proc., jei įsidarbina ne švietimo sistemoje. Tokia kompensacija būtų mokama iš mokinių krepšelio lėšų. Ši programa turėtų būti apribota laike (5 metai), nukreipta į vyresnio amžiaus mokytojų sklandų išėjimą iš mokymo veiklos ir nepainiojama su mokytojų išankstiniu išėjimu į pensiją. Kitus mokytojus reikėtų įvertinti pagal rezultatus ir atestaciją. Švietimo įstaigos vadovas kartu su mokyklos taryba priimtų sprendimą dėl konkrečių mokytojų tolesnės karjeros. Tokių pokyčių tikslas turėtų būti pasiekti, kad iki 2015 m. Lietuvoje dirbtų ne daugiau kaip 25000 pačių rezultatyviausių mokytojų. Tokiu atveju 2015 m. išlaikant tą patį finansavimo lygį būtų galima padidinti gerai dirbantiems mokytojams atlyginimą iki 30 proc.

Toliau pateikiami galimi tiksliniai mokytojų skaičiai visos programos įgyvendinimo laikotarpiu.

Metai	2011	2012	2013	2014	2015
Mokytojų skaičius	37560	34420	31280	28140	25000

Tam, kad už mokymo personalo formavimą atsakingi asmenys nuosekliai dalyvautų efektyvumo didinimo procese, tikslinga būtų peržiūrėti pedagogų apmokėjimo sistemą, numatant palaipsnių ir susietą su rezultatais algų didėjimą (nedidinant krepšelio finansavimo) ir didesnį mokyklų tarybų vaidmenį nustatant tam tikrą dalį pedagogų algos.

Apibendrinant, pagrindinis siūlymas čia apimtų tokius svarbiausius elementus:

- Švietimo sistemos pagrindinis tikslas kokybiškas išsilavinimas, o ne mokytojų socialinių problemų sprendimas;
- Mokiniai turi daugiau laiko praleisti klasėje, mokydami pagrindinių dalykų, kartu šiek tiek mažinant individualų darbą;
- Turi būti įvesta visuotinė mokytojų veiklos rezultatų vertinimo sistema, o išoriniai testai naudojami ne tiek mokinių žinių įvertinimui, kiek mokytojų pasiektiems rezultatams nustatyti;
- Mokytojų atlyginimai privalo didėti tam, kad į mokyklas būtų pritraukiami labiausiai kvalifikuoti specialistai, tačiau šis didėjimas turi būti aiškiai susietas su efektyvumo didėjimu (mokytojų

skaičiaus mažėjimu) ir pasiektais individualiais mokytojų rezultatais. Algų kėlimas visiems vienodai, didinant išlaidas sistemos finansavimui, yra viena didžiausių klaidų;

- Valstybė privalo sąžiningai elgtis su mokytojais, kurie šiam darbui atidavė didžiąją savo gyvenimo dalį, nepaisant to, ar jie šiuo metu pasiekia rezultatus. Todėl būtina pereinamuoju periodu socialinio kompensavimo programa (labai aiškiai apribota laike) ilgai dirbantiems mokytojams ir paliekantiems švietimo sistemą.
- Mokytojų skaičius turi iki 2015 m. būti sumažintas iki 25000.

INOVACIJŲ DIEGIMAS

Inovacijos švietimo sistemai yra būtinas elementas tam, kad ji išliktų dinamiška ir suteiktų praktiškai pritaikomų žinių. Pagal savo tikslus ir teikiamas galimybes inovacijos yra pakankamai skirtingos.

Inovacijos, leidžiančios pagerinti mokymo procesą. Čia visų pirma kalba eina apie IT technologijas ir suskaitmenintą turinį, kuris vizualizuoja mokamuosius dalykus, paverčia mokymo procesą interaktyviu. Tokio tipo inovacijų naudojimas yra labiausiai suprantamas mokyklose ir tam

Reikia švietimo sistemos lyderystės, diegiant naujoves

skiriamas bent šiuo metu pagrindinis dėmesys. Čia galima tikėtis nuolatinių pokyčių. Pavyzdžiui, programinės įrangos naudojimas skaitymo mokymui nors kol kas ir nėra labai paplitęs, tačiau per pastaruosius metus jos naudojimas ypač suaktyvėjo Olandijoje, Austrijoje, Jungtinėje Karalystėje¹⁰. Šiuo metu yra gana dėkinga situacija, nes reikalingos materialinės investicijos kai kuriais atvejais gali būti finansuojamos per ES struktūrinius projektus ir tai suteikia papildomų galimybių mokyklų vadovybei. Tačiau silpnoji grandis sėkmingam tokių inovacijų panaudojimui yra patys mokytojai. Todėl turi būti aiški sistema, kuri mokyklos mastu vertintų mokytojų gebėjimus išnaudoti turimus inovatyvius resursus ir skatintų tai daryti.

Inovacijos, kurios tik pradeda skintis kelią rinkoje arba tos, kurias verslas tik pradeda naudoti. Čia pagrindinis klausimas, kur vaikai pirmą kartą susidurs su naujais produktais ir, ar išmoks jai teisingai naudotis. Taip, tarkime, planšetinių kompiuterių atveju, vaikai naujovę visų pirma išbandys namuose arba pas draugus. Tačiau didesnė pridėtinė vertė būtų, jei su šiuo produktu pirmą kartą būtų susipažįstama mokykloje, panaudojant tai mokymo procesui. Šiuo atveju reikia švietimo sistemos lyderystės, diegiant naujoves.

Inovacijos, kurios sprendžia esmines švietimo sistemos problemas ir didina efektyvumą. Tai joms turi būti skirtas pagrindinis dėmesys. Čia visų pirma reikia išnaudoti gerą Lietuvos duomenų perdavimo infrastruktūrą, taip užtikrinant kokybišką ugdymą mažose ir nutolusiose mokyklose. Ten, kur reikalingi aukštos kvalifikacijos specialistai (fizika, chemija ir pan.) galima būtų rengti pamokas teletiltų principu. Tokios sistemos sukūrimas ir pritaikymas leistų Lietuvai tapti vienu iš lyderių technologijų diegimo srityje. Taip pat vertinimo sistemų automatizavimas leistų atpiginti ir paspartinti reikalingų duomenų surinkimą.

¹⁰ Website: <http://www.eurydice.org>: Key Data on Education in Europe 2009

Galiausiai būtina pritaikyti inovacijas švietimo sistemos valdymui ir stebėsenai. Tam reikia sukurti patikimus vaikų, mokinių, studentų, mokytojų, mokyklų registrus, kuriuose būtų kaupiama informacija ir apie mokymo kokybę. Taip pat diegiant nacionalinius standartus, būtina automatizuoti testavimo ir testų taisymo procesą, taip ženkliai atpiginant vertinimo sistemos kaštus.

- Tikslinga būtų į mokytojų, mokyklų ir jų vadovų vertinimą įtraukti gebėjimo diegti ir išnaudoti inovacijas elementą.

KITI PASTEBĖJIMAI

Kaip ir bendrajam išsilavinimui, kokybės kriterijai turi būti taikomi ir profesiniam, aukštajam ir universitetiniam mokslui. Šiuo metu yra stiprinama šių mokymo įstaigų autonomija (statusas keičiamas į VŠJ), tačiau nieko nedaroma tam, kad būtų sustiprinta jų veiklos kokybės priežiūra. Tai palaipsniui pavers minėtas įstaigas diplomų fabrikais, kurie ekonominiu požiūriu veikia gana efektyviai, tačiau palaipsniui praranda prestižą ir savo veiklos prasmę. Kartu tai diskredituoja visą švietimo sistemą. Tad jauni žmonės ne tiek galvoja, kokią mokyklą pasirinkti, kiek svarsto, ar neverta tęsti studijų užsienyje.

Siekdami įvertinti profesinio mokymų įstaigų veiklą kai kurie ekspertai siūlo vertinti jų efektyvumą pagal išlaidas, tenkančias vienam studentui (kuo išlaidos mažesnės ir pasiekiami kokybės standartai, tuo įstaiga veikia efektyviau) ir biudžetinio bei kito finansavimo santykį (kuo mažesnė našta biudžetui, tuo veikla yra efektyvesnė). Tuo tarpu įstaigos veiklos kokybė galėtų būti vertinama pagal baigusią dalį, kurie registravosi darbo biržoje. Kaip pagalbinis kriterijus galėtų būti naudojamas įstojusį skaičius ir turimi finansiniai resursai. Dar labiau sofistikuotas kriterijus būtų vidutinis vieną ar kitą specialybę baigusią darbo užmokestis. Bet kuriuo atveju būtina susitarti dėl kokybės kriterijų ir užtikrinti, kad atitinkama informacija būtų nuosekliai renkama (ir skelbiama).

Čia pavyzdžiu galėtų būti Kanados Ontarijo provincijoje įdiegta kolegijų vertinimo sistema, kurios rezultatai publikuojami kiekvienais metais.¹¹ Šiuo metu yra vertinama baigusiąjų įsidarbinimo dalis praėjus pusmečiui, baigusiąjų pasitenkinimas studijomis, darbdavių pasitenkinimas buvusiais studentais, studijuojančių pasitenkinimas studijomis ir pradėjusių ir baigusiąjų studijas santykis.

Todėl būtina profesiniam ir aukštajam mokslui nustatyti aiškius kokybės kriterijus ir įpareigoti steigėjus užtikrinti, kad tie kriterijai būtų pasiekiami. Taip pat turi būti įdiegta platesnė tokių įstaigų vertinimo schema, kuri leistų reguliariai kaupti informaciją apie materialinių resursų panaudojimą, dėstytojus, jų apmokėjimą ir pan.

Dėl neformalaus ugdymo dabar verda karštos diskusijos ir tikimasi, kad artimiausiu metu ir čia bus įdiegtas krepšelio principas. Tačiau čia yra keletas svarbių aspektų. Pirmiausiai, neužtikrinant tinkamos bendrojo išsilavinimo kokybės nėra prasminga dar labiau didinti neformalaus ugdymo prieinamumą. Taip pat svarbu, kad nėra aiškūs finansavimo limitai ir nėra jokio sutarimo, kokia suma būtų pakankama vienam vaikui. Įdiegus krepšelio mechanizmą šioje srityje greičiausiai būtų sukurtos ilgalaikės problemos, kurias būtų labai sudėtinga spręsti ateityje. Todėl siūlytina čia sustiprinti tėvų vaidmenį ir atsakomybę, o valstybės parama galėtų būti teikiama susigrąžinant dalį Gyventojų pajamų mokesčio. Toks mechanizmas geriau ar blogiau

¹¹ http://www.collegesontario.org/outcomes/key-performance-indicators/2011_kpi_results.pdf

suveikė skatinant įsigyti būstą ir kompiuterius ir gan neskausmingai kompiuterių atveju buvo panaikintas. Kartu tai skatina visą procesą organizuoti skaidriau ir atsakingiau.

APIBENDRINIMAS

Čia pateikiamos įžvalgos, kaip per 5 – 7 metų laikotarpį būtų galima sukurti pirmaujančią regione švietimo sistemą, suteikiančią žinias, ugdančią gebėjimus ir vertybes tam, kad kiekvienas taptų savo ir Lietuvos sėkmės kūrėjais.

Tam būtina pagrindinį dėmesį sutelkti į pačių pagrindinių ir universalių gebėjimų (skaitymo ir rašymo, matematikos ir taikomųjų mokslų) ugdymą bei užsienio kalbos mokymą ir sustiprinti dėmesį rezultatų suluginimui su kitomis valstybėmis (remiantis PISA tyrimais ir pan.). Tai būtina, nes nepaisant to, kad finansavimas ženkliai augo, tačiau visose srityse – skaityme, matematikoje ir taikomuosiuose moksluose – 2009 m. lyginant su 2006 m. Lietuvos reitingas PISA tyrime sumažėjo. Mokyklos turi visų pirma užtikrinti bazinių švietimo paslaugų kokybę.

Tam siūloma:

1. Įvesti mokymo kokybės kontrolės sistemą, nustatant minimalius standartus kiekvieniems mokymosi metams ir įdiegiant tų standartų kontrolės sistemą. Pagrindinis kokybės kontrolės elementas – mokinių žinių testų rezultatų pokyčių panaudojimas mokymo kokybės vertinimui ir mokyklų, jų vadovų ir mokytojų reitingavimo sistemos diegimui. Šie testai nebūtų naudojami vertinti mokinių gebėjimus toliau mokytis. Visa ši sistema būtų kuriama plėtojant esamus įrankius, nesiūlant administraciniu būdu perbalansuoti mokymo proceso ar daryti pakeitimus mokymo programose.
2. Užtikrinti informacijos, susijusios su mokyklų mokymo kokybe ir išteklių valdymą prieinamumą visuomenei ir tėvams.
3. Realiai įtraukti tėvus į mokyklų veiklos valdymą, peržiūrint mokyklų tarybų formavimo ir veiklos principus ir suteikiant joms teises spręsti resursų paskirstymo ir personalo klausimus.
4. Užtikrinti mokyklų vadovų veiklos efektyvumo vertinimą, jų atskaitomybę tėvams.
5. Iš esmės pagerinti mokytojų korpuso kokybę – per 5 metus sumažinti mokytojų skaičių 35 proc., atsilaisvinsius finansinius išteklius panaudojant likusių pedagogų algų didėjimui, susietam su rezultatais, ir ilgai dirbusių mokytojų, pasitraukusių iš švietimo sistemos, socialinių garantijų (kompensavimo) programai finansuoti.

Visi šie žingsniai turėtų per penkerius metus duoti pirmuosius rezultatus bendrojo lavinimo sistemoje ir užtikrinti Lietuvos pakilimą PISA tyrime bent iki OECD vidurkio.